రెడ్డిరంగమ్మ

ఆమేడు చేలు విపరీతంగా పండడంచేత వీరారెడ్డికి మూడువేలమితంగా లాభమొచ్చింది; యింటిల్లపాదీ సంతోషంతో అమ్మవారికి వుత్సవాలు జరిపారు. వీరారెడ్డి మజూరికిమాత్రమే యాభైరూపాయలిచ్చి, చెన్నపట్నం కొత్తరకంది అడ్డిగ చేయించాడు తనభార్య రంగమ్మకి. చెల్లెలు జానకమ్మకి పట్టంచుచీరె పెట్టాడు. పాడికి మెర్రమచ్చల ఆవుని కొని మందలో చేర్చాడు. ప్రతి మాఘమాసంలోనూ తిరనాళ్ళకునెల్లూరు వెళ్ళడం మామూలువీరారెడ్డికి యీామేడు రంగమ్మనికూడా రమ్మన్నాడు. యిదివరకూ చాలాసార్లు అడిగాడు కాని అతనితల్లీ రంగమ్మా ఇద్దరి దగ్గిర్నుంచీ వొచ్చాయి, అభ్యంతరాలు. పల్లెకదిలి ఆడకూతురు బస్తీకి పోవడమంటే యేదో భయమూ, కొత్తదనమూ, అమర్యాదా. తాను పుట్టినవూరు, అత్తవారివూరు, మధ్యవున్న రెండు చిన్నపల్లెలూ, యీా నాలుగే రంగమ్మ భూగోళం. పట్టణాల్లో జరిగే దొంగతనాలూ, నాటకాలూ, వితంతు వివాహాలూ, ఎలెక్షన్లూ, మోసాలు, మోటార్లూ, తాగుళ్లూ, బయస్కోపులూ, సోడాలు అన్నీ వినికిడిగా తెలియవొస్తోవుంటాయి ఆ వూరుకు.

భార్యాభర్తా పదిమైళ్ళు నడిచి, మోటారుబస్సు కోసం రోడ్డుపక్కన నుంచున్నారు. రెడ్డికీ ప్రయాణాలూ, అనుభవాలూ, మామూలే; కాని ముందేమి జరుగుతుందో

యేమి తమాషాలు చూస్తామో అనే ఆశతో, రంగమ్మ మనసు గంతులేస్తోంది. బొయ్యిమని వూత్తో, పెనురాక్షసుడివలె, వెనక పొగలు రేపుకుంటూ, వొచ్చి నిలిచింది మోటారుబస్సు. బండీ నిలబడివుంది. ఆడదని డ్రైవరు పక్కన కాళీచేసి, కూచోమన్నాడు. రంగమ్మ వీరారెడ్డి వంక చూసింది రమ్మని. అతనూ యెక్కబోతుంటే—

"యెక్కడెక్కుతావు? వెనక్కిపో, నీపెళ్ళాన్నెవరూ యెత్తుకెళ్ళరు." అని పొగరమోతుతనంగా అన్నాడు డబ్బులసంచీవాడు. రంగమ్మ నాళాల్లోని రెడ్డిరక్తం ఒక్క దూకు దూకింది. కొంచెం అమర్యాదగా గొంతెత్తితే ఒక్క గుద్దుతో యెద్దువంటి పాలెగాణ్ణి కిందకూల్చే వీరారెడ్డి మోటారువాణ్ణి తనకళ్ళముందు చీల్చేశాడనుకుని వెనక్కి తిరిగింది ఆమె. యేమనకండా మూట బుజానేసుకుని, తోకమడిచిన కుక్కవలె వెనక్కి వెళుతున్నాడు రెడ్డి. యెర్రమెరుపుతో నిండిన నల్లమబ్బులవంటి చెంపలతో, వెనక సూర్యులు ప్రకాసిస్తున్నారా అనిపించే కనుగుడ్ల తళుకులతో, మెడ పైకెత్తి మొహంమీది జుట్టును పొడుగాటి వేళ్ళతో పైకి పట్టుకుని శత్రువులమధ్య చిక్కిన వీరవనితవలె నుంచుంది రంగమ్మ. తిరస్కార సుందరమైన ఆదృశ్యము డ్రైవరు హృదయాన్ని దూచుకుపోయి—

"మొగుడులేంది యెక్కదటయ్యా—" అవే హేళన ధ్వనిలో వ్యక్తమయింది.

"రావయ్యా, బాబూ, కూచో!"

అని చోటుచేసి యిద్దర్నీ కూచోపెట్టాడు డ్రైవరు. ఎన్నడూ లేనిది నలుగురిలో భర్తభుజానికి భుజాన్నానించాననే సిగ్గుతో, కలవరపడుతో, కళ్ళువాల్చి, రెండు చేతుల్నీ తొడలమధ్య జోడించి కూచుంది. బుర్రుమని బండి కదిలింది. కాళ్లక్రింద యేదో జరుగుతోంది. అదిరిపడి రంగమ్మ చూసింది. ఆ చప్పుడెక్కడ ? యెట్లా కదిలింది ? భర్తనడిగింది. మరలున్నాయన్నాడు. అంతకంటె అతనికేమీ తెలీలేదు. భర్తనించి ఆ డ్రైవరు చేసే పనుల వేపు మనసు తిప్పింది. వేగ మెక్కువవుతోంది. యేంచేస్తున్నాడు ? అద్భుతశక్తులు కలిగిన ఇంద్రజాలికుడివలె కనపడ్డాడు ఆ మోటారు కుర్రవాడు.... బండి.... బండి .... పెద్ద మోటబండి యెదుట; మోటారు సూటిగా దానిమీదికి వెడుతోంది. ఈ వేగంతో, ఒక్కక్షణంలో ఆ బండిమీద పడుతుంది. ఇంకేముంది? చప్పున డ్రైవరు భుజంమీద చెయ్యేసి—

"ఆ, ఆ, ఆపు, ఆపు" అని కేకేసింది.

అందరూ నవ్వారు. అందరికన్నా నవ్వాడు ఆ కుర్రాడు. సూటిగాపోయ్యే మోటారుబండి తప్పుకుని పక్కగా వెళ్ళింది. యెట్లా తప్పించాడు? వెనక్కితిరిగిచూసింది —దుమ్ములో దూరంగా బండీ కనబడుతోంది. రంగమ్మ మనసు ఆశ్చర్యమయింది. అందరూ నవ్వినందుకు సిగ్గు కలుగుతోంది. తను వ్యక్తిత్వా రెడ్డికులప్రధానుడు లక్ష్మా రెడ్డి యింటి ఆడపడుచు. తన మాటలు, నగలు, అందరికీ కావలసిన విషయం, తన నిష్కల్మష జీవితం,

అందరినుంచీ మర్యాదను పొందుతుందనే భావం అన్నీ మాయమైపోయినాయి. తనూ, తనభర్తా ఇక్కడ యెవరికీ లక్ష్యంలేదు. యిద్దరిప్రాణాలూ తనపక్కనున్న కుర్రవాడి చేతులో వున్నాయి....

....మోటా రాగుతోంది. పెద్ద తలగుడ్డా, నల్ల కోటూ, వేసుకుని ఒక మీసాలాయన అడ్డంగా నుంచున్నాడు.

"నా మామూలు స్థలమున్నదా?"

"లేవయ్యా. యింక దిగు" అన్నాడు మోటారువాడు వీరారెడ్డిని. అతను భయంతో దిగుతున్నాడు. తనూ దిగింది వెనకనే.

"ఏమమ్మోయ్, నీకు వెనక చోటులేదు. అక్కడే కూచో"

కదలలేదు రంగమ్మ. అందరికళ్లూ తనమీదవున్న జ్ఞానంతో, తలొంచుకుని, సిగ్గుతో కుంగిపోతో, బొటన వ్రేలితో భూదేవిని ప్రశ్నలడుగుతో నుంచుంది. నిమిషాలై పోతున్నాయి. మోటారు నిలిచింది.

"యెక్కు" అన్నాడు రెడ్డి. భర్త ఆజ్ఞానుబద్ధురాలైంది రంగమ్మ. రెడ్డి వెనక్కి వెళ్ళాడు యెక్కడానికి.

"యీ పాడుమూటా, కర్రానూ, యెవడయ్యా నువ్వు!"

"యేదో జంతువు."

అందరూ నవ్వారు.

రంగమ్మ తల తిరిగింది. రక్తమాగంది, నుంచుని, వెనక్కు తిరిగి—

"ఎవడురా ఆ నాలుకకొవ్వి కూసేది ? ఎవరను కున్నావు ? దవడపళ్ళు రాల్తాయి చూసుకో" అనాలని పించింది.

తరతరాల్నించి యెన్నడూ మాటకెదురు సహించని రెడ్డిరాణుల రక్తం యెంత అణిచినా లొంగక తిరగబడింది. భర్త వంక చూసి, న్యూనతనైనా గుర్తించని అతని నిర్ల క్ష్యానికి కుంగిపోయి, కౌరవుల జూదపుసభలో ద్రౌపదివలె సిగ్గుతో, కోపంతో తల వాల్చుకుంది. మోటారు సాగింది. ప్రపంచం దుఃఖమయమయింది రంగమ్మకి. గారాబంగా పెంచుకునే తరిపిదూడను, అమాంతం క్రూరమృగాలతో నిండిన మహారణ్యంలోకి తోలినట్లుంది. కళ్ళు తెరవడ మంటే భయమేసింది.

ఎంతసేపయిందో. మోటారాగినప్పుడు నెల్లూరు వొచ్చిందనే ఆశతో కళ్లు తెరిచింది. కాదు. విశ్రాంతికై మనుషులు దిగుతున్నారు. తనూ దిగుతో వుంటే చెరుగు మేకుకి పట్టుకుని చిరిగింది. పక్కనున్నవాడు తప్పించి చిన్నగా నవ్వాడు. కిందికి దూకింది. ఇంకోడు నవ్వాడు. కోపంతో వెనక్కి తిరిగి చూసింది. ఇంక నలుగురు నవ్వినట్లయింది. సిగ్గుతో, కోపంతో, కాళ్లువొణికి కదలలేకపోయింది. జ్వరపుకలలో అర్థంలేని మాయలోకంలో పడే అంతంలేని శ్రమలాగుంది ఆ మెగతి. అందరూ వికృతంగా తనవంక చూస్తున్నట్టే, తనని వెక్కిరిస్తున్నట్టే, తనని హీనతచేస్తు

న్నట్టే! పురుషశ్వాస నెరగని గోషాలలో నివసించిన పూర్వవంశ స్త్రీలముగ్ధత్వం, యితరుల పరియాచకాన్నైనా భరించనిసౌశీల్యం గాఢంగా గాయమైనాయి. తొరగా నడిచి చింత చెట్టుచాటుకి వెళ్ళింది. వెనకనే మూటా, కర్రా, వీరారెడ్డీ వొచ్చారు. ఎర్రజీరలున్న పెద్దకళ్ళతో గాలికి మొహంమీద యెగుర్తున్న జుట్టు పైకితోసి పట్టుకుని, తన పళ్ళనొక్కులతో యెర్రపడ్డ పెదిమ వొణుకుతో, అతని ముందు నుంచుని, యెన్నడూలేని దీనత్వాన్ని తోపిస్తో—

"ఇంటికెడదాము" అంది అధైర్యంతో హీనమైన స్వరం వినపడేట్టు. వీరారెడ్డి మామూలుగానే కనబడ్డాడు. అది మరింత ఆశ్చర్యం రాణిరంగమ్మకి. ఎన్నిసార్లో ప్రయాణాలు చేసిన అతను యిట్లాంటి 'సీను' లెన్ని చూశాడో!

"ఎందుకు?"

"నాకు బావుండ లేదు."

"నెల్లూర్లో బావుంటుంది."

"వొద్దు!"

"ఎట్లా వెడతా మిప్పుడు?"

"నడిచి."

"నలభై మెళ్లు!"

"సరే."

"రాత్రవుతుంది."

"పోనీ."

"దొంగలు."

కథ నిలయం
శ్రీకాకుళం

"భయంలేదు."

"అంతకాడికి ఎందుకొచ్చావు? కారణం లేకుండా వెనక్కి పోదామంటావు. ఈ ఆడవాళ్ళని తీసుకొస్తే ఇదే తంటా!"

....వీరారెడ్డి చాలా విసుకుతో మాట్లాడాడు. యేమన్నా వొదులుకుంటాడుగాని, తిరణాలు మానలేదు రెడ్డి. యేడాదీ కష్టపడ్డదానికి ఫలితం ఆ వొక్కరాత్రే అతనికి. భర్తమనసు కష్టపడ్డట్టు అనిపించగానే రంగమ్మ తన స్వభయాలవీ, బాధల్నీ అణగతొక్కి, మాట్లాడకుండా తల తిప్పేసి అంగీకారాన్ని సూచించింది. భరించలేని దాన్నికూడా కర్మమనో, ధర్మమనో సంతుష్టిచెంది, నోరెత్తక శాంతంగా అనుభవించడం తరతరాలనుంచి అలవాటు.

మోటారు సాగింది. ఆమె లేతహృదయం యెంత కాలం ముడుచుకుంటుంది? ఆ చలికాలపు యెండలో, రంగుమబ్బుల్లో నీలపాకాశంకింద, పచ్చని చేలమధ్య! చెట్లూ, పిట్టలు, గడ్డి, తన యింటివేపు పరిగెత్తున్నాయి. మోటారుకింద రోడ్డు గిరగిర తిరిగి పోతూంది. చల్లనిగాలి చెంపలనించి, పమిటలోనించి రాసుకుంటూపోతోంది. ఆమె కష్టభావానికణగక, రంగమ్మ మనసొక్క గంతు వేసింది. రెండు పెద్దకళ్ళూ తెరిచి, జుట్టునీ, కుచ్చెళ్ళనీ, యెగరకుండా రెండుచేతులతో పట్టుకుని, నవ్వుపెదిమలతో చుట్టూ చూస్తోంది. మోటారు వూదడం, మనుష్యులు మాటలతో, కావిళ్ళతో పక్కకు పరిగెత్తడం, వంతెనలు,

రోడ్ల మలుపులు అన్నీ ఆమె దృష్టి నాకర్షించాయి. ఆమె డ్రైవరుకు[్ర]ాడిదృష్టి నాకర్షించినది.

"యేవూరు ? రెడ్డా ?" అని అతనూ,

"మళ్ళీ మోగించు, యెక్కడ మోగుతుంది ?" అని ఆమె.

ఆమాట ఆడగడంతో చనువయింది. అతనికి కులాసా పుట్టింది.

"తొరగా పోనీనా ?"

"ఏంచేస్తే పోతుంది బండి ?"

"మంత్రం."

"అబద్ధం."

"మెల్లిగా పోనీనా ? .... ఇదిగో కాలవలో పడు తున్నావు ... బండీ .... పడేస్తా .... యిదివర కెప్పుడూ యెక్కలా?" అని అతనూ,

"ఏదీ, ఆబండీ కనబడకండా పోనీ, యింకా కన బడుతోందిలే .... యింకా, యింకా తొరగా, చాలు, చాలు."

"భయమే!"

"ఆ. చాలు. దీంటో యేంపోస్తారు?నిప్పా! ఆ వాస నేమిటి ? ఆ....అబద్ధం. నూనెపోస్తే నడుస్తుందా యేం ? నీకెట్లా చాతయింది? రైలుకూడా నడపగలవూ? తొక్కుడు బండెక్కగలవా ? నీకేమిస్తారు? నువ్వు గొప్పా, ప్లీడరు గొప్పా ?"

చుట్టూవున్న వాళ్ళందర్నీ మరచి, చిన్నప్పటి బళ్ళో ఆటలు ఆడేటప్పటి స్నేహితులతోవలెనే, ఆ కుర్రవాడితో సరదాగా మాట్లాడింది. యిట్లా తన హోదా మరిచి కొత్త మినిషితో ముచ్చటలాడతావని యెవరన్నా ముందటి రోజున అంటే నమ్మివుండేదికాదు. ఇంటికి వెళ్ళింతరవాత తనేనా ఇట్లా పరాయివాడితో మాట్లాడింది అని ఆశ్చర్యపడుతుంది. ఆ సరదాలో వెనకనించి బుజంమీద రెండు వేళ్ళెవరో వేసింది తెలీదు. ఆహృదయంలో తనమాటలు, నవ్వూ, జుట్టుముడి కలగచేసిన ఆందోళాన్నెరగదు. నెల్లూరులో ప్రవేశించగానే యెదురుగా రివ్వునవొచ్చి మోటారునీ, దానిలోవున్న అందమైన దంపతుల్ని చూచినప్పుడు కళ్ళెత్తింది. మేడలూ, బంగళాలూ, ముందున్న పువ్వుల తోటలూ, నున్నటిరోడ్లు, దుకాణాలూ, ఆడవాళ్ళు కట్టుకున్న చీరెలూ, ఆ జుట్లపోకులూ, యెన్నో చూడాలి యెన్నో అడగాలి. ఆమెకళ్ళు యిటూ అటూ ఆశ్చర్యంతో ఆనందంతో దూకులాడాయి.

2

మోటారాగింది. వీరారెడ్డి పక్కకివొచ్చి దిగమంటే అతను తనతో రానట్టూ అప్పుడే అకస్మాత్తుగా నెల్లూరులో తనకి కనపడ్డట్టూ ఆశ్చర్యంతో కళ్లు తెరిచి చూసింది.

"రా."

డ్రైవరువొంకా భర్తవొంకా చూసింది. అతని క్రాపూ, గ్లాస్గోచొక్కా, నాజూకైన వొళ్ళూ చిన్న

మీసమూ, దిగి మర సర్దుతున్న అతని నేర్పూ—యితని పీచురేగిన జుట్టూ, ముతకబట్టలూ, నోరుతెరచుకొని భయంతోచూసే పౌరలుకమ్మినకళ్ళూ. యీ పట్టణంలో యీ అద్భుతాల్లోచేరి సహజంగా స్థయిర్యంగా నిర్లక్ష్యంగా తిరిగే వాడా డ్రైవరు. తన భర్తకి నాగలిపట్టడంతప్ప యేమీ చేతకాదు. అతని మోటుతనమూ వ్యర్థత్వమూ, అసహాయత్వమూ వ్యక్తమైనాయి ఆమెకి. మోటారామె భర్తచేతికిస్తే....

ఒక్క నిట్టూర్పు విడిచి, దిగి వీరారెడ్డివెనుక బైలు దేరింది.

యేంబళ్ళు, యేంగోల, యేంబజార్లు, యేంచీరెలు, శాలువలు, బొమ్మలు, ఆమనుషులెంత అందంగా వున్నారు! ప్రతిమనిషీ, షాపువాడూ, పోలీసువాడూ, పకీరూ, బండివాడూ అందరూ గొప్పవారే! శుభ్రంగా, నాజూకుగా ఇంగ్లీషు, తురకం, అరవం మాట్లాడుతో, తెలివిగా వున్నారు. ప్రతివారూ తనకన్న తన భర్తకన్న గొప్పవారే, ఆనందవంతులే. విచారమూ, బీదతనమూ లేని స్వర్గానికి వొచ్చినట్లుంది, బాండువాయిద్యం వెనక మోటారెక్కి కళ్ళు మిరుమిట్లుగొలిపే చెరెలు కట్టుకొని వూరేగింపు వొస్తోంది.

"మన నీవూళ్లో వుణిస్తారా ?"

"వుణియ్యకేం ?"

"యెప్పుడూ ?"

"యెట్లావుంటాం ?"

"యేం?"

"మనవాళ్ళా, పొలమూ?"

"వుండాలనుకుంటే వుణ్ణిస్తారా?"

"పిచ్చిదానా, యెందుకు వుణ్ణియ్యరు యింతమంది మనుషులుండగా!"

"యిక్కడే వుందాం."

యీ దీపాలలో యీ అంగళ్ళమధ్య వూరికే గుమ్మంలో కూచుని వీధికేసి చూస్తోవుంటే చాలదూ! వుందామనే మాటతోనే ఆమె మనస్సు సంతోషంతో వూగింది.

"యిక్కడా? ఎట్లా? జీవనమో!"

"అక్కడమల్లేనే."

"పొలా లెవరు చూస్తారు?"

"పిళ్ళందరూనో?"

"వాళ్లు వాళ్లపనులు చేసుకుని సంపాయించు కుంటారు."

"మీరు?"

"నాకేం చేతనౌతుంది?"

అవును, ఏమీ చేతకాదు, ఆ పాడువ్యవసాయం తప్ప. రంగమ్మ మనసులో ఒక అభిప్రాయం నాటుకోడం ప్రారంభించింది. యెవర్ని తన దైవమనీ, ధైర్యవంతుడనీ, పురుషశ్రేష్ఠుడనీ, తనూ, తనపల్లెలోని మనుషులందరూ గౌరవిస్తారో, నౌకర్లందరూ భయంతో చూస్తారో, ఆవీరా రెడ్డి ఈ వూళ్లో, ఈ సంపుల్లో, ఈ రోడ్లమీద, మోటార్ల

మధ్య ఎందుకూ కొరగానివాడూ, నిస్సహాయుడూ, అనామకుడైనాడు. నిశ్చలంగా, నిర్భయంగా, మోటార్ల పక్కన అందరూ నడుస్తోవుంటే, తన దైవం తన కొంగుపట్టుకుని పదిగజాలదూరం పరిగెత్తడం చూసింది. గజం రూపాయి చెప్పిన పట్టుగుడ్డ, ఇతను నాలుగణాలకడిగితే, ఎన్నడనాా పట్టుబట్ట చూసిన మొహమేనా అని, రెడ్డికుల సార్వభౌముణ్ణి తృణీకారంగా పొమ్మనడం చూసింది. కాఫీహోటల్లో అందరూ కుర్చీలమీద కూచుంటే, తన ప్రాణనాయకుణ్ణి ఒకమూల కూచోపెట్టి ఫలహారం పెట్టడం గమనించింది. యీ వ్యక్తిని పెళ్ళిలో అందల మెక్కించి, తనవాళ్ళూ, వూరివాళ్ళూ అతని గుణాల్ని పొగిడి, తనని మోసంచేసి నట్లుగా 'ఫీ' లయింది రంగమ్మ. ఆ నిమిషాన వీరారెడ్డి నలభై అంగుళాలఛాతీ, బలిసిన కంఠమూ, పచ్చగావున్నా సూనృతమొలికే కళ్ళూ, పైకి మర్యాద కనపరచకపోయినా హృదయంలోని స్త్రీ గౌరవమూ, ఆ వూళ్ళోవాళ్ల నెవళ్లనైనాసరే పదిమందినికొట్టగలసామర్థ్యమూ, జంతువులయెడ దయా, బంధుప్రేమా, నీచత్వాన్నెరగని శీలమూ, అన్నీ కనబడలేదు రంగమ్మకి. సన్నగా దగ్గుతో, పట్టుకండువా చెయ్యిమీదనించి జార్చి, సిగరెట్టు తాగుతో, తాంబూల మేసుకుని కులుకుతో, తనవంక వోరగాచూసే నాయుడి భార్య యెంత అదృష్టవంతురాలా అనుకుంది.

రంగమ్మకి తన పాతవ్యక్తిత్వం చప్పున నశించింది. తన వూళ్లో పెద్దవారు తనపైనిచూపే వాత్సల్యమూ,

పిన్నలుచూపే భక్తీ, మొత్తానికి తను అందరికీ కావలసి రావడమూ... వాటి భావమే నశించింది. ఇక్కడ తనెవరో ఎవరికీ తెలీదు. తన సంబంధాలు, తన సుగుణాలు, తన అత్తమామలమీద భక్తి, వ్రతాలపైని శ్రద్ధ, బ్రాహ్మణ పూజ, తనకి రెండువందల యెకరాల పొలమున్నసంగతి యెవరికీ తెలీదు; ఎవరికీ అక్కర్లేదు. కాని తన శరీర సౌందర్యం కళ్ల నాకర్షించడం, దానివల్లనే అందరూ, తనకి కొంచెం ప్రాముఖ్య మివ్వడమూ కనిపెట్టింది. స్త్రీకి సహజమైన ఆసక్తి, తన సౌందర్య ప్రతిభాలాభాన్ని పొందాలనే కోర్కె ఆమెలో మొదటిసారి మేల్కొంది. ఒకటి రెండు సార్లు చూపులకు చూపులిచ్చింది. రెండు మూడు చిరునవ్వులతో నాలుగైదు హృదయాల్ని మండిం చింది. ఈ నూతన శక్తిభావంతో ఆమెకొక నూతనానందం జనించింది. ఆ పట్టణ నూతనత్వమూ, సౌందర్యమూ, తాగిన కాఫీ, పువ్వుల వాసనా, సన్నాయి మేళమూ ఆమె వుత్సాహాన్నీ, రసికత్వాన్నీ, బతికి వుండటమే ఆనంద మయమయ్యే స్థితినీ రేపాయి. నవ్వుతున్న పెదిమలతో, వూగుతున్న నడుముతో, పొంగుతున్న వక్షంతో,యెండలో గాలిలో నేవళంగా పెరిగిన మెరుపుతో నడుస్తోంది ఆమె, ఆభర్త వెనక,గౌతముడివెనక నడిచే అహల్యలాగు.

3

చప్పున దీపాలు వెలిగాయి. ఇంపీరియల్ బయస్కోపు మొదటిఆట అయిపోయింది. రెండుగంటలసేపు తదేకదీక్షగా, కథానాయికతో ఐక్యమై, ఆమె అదృష్ట దురదృష్టాలను తనవిగా భావించి, సుఖదుఖ్ఖాలకు లోనవుతున్న రంగమ్మ కళ్ళు నులుముకుంటూ, పెద్ద నిట్టూర్పు విడిచింది. మొదట్లో ఆ దీపాలెట్లా వెలుగుతున్నాయా అనీ, బొమ్మలెట్లా వొస్తున్నాయా అనీ, ఆశ్చర్యపడ్డా, తొరలోనే కథాసక్తిలో మైమరిచింది. బొమ్మల్లో కనపడే సౌధాలూ, మోటార్లూ, కాలవలు, ఉద్యానవనాలు, రైళ్లూ, అందమైన ఆడవాళ్ళూ, మొగవాళ్ళూ అన్నీ చూసి ఆలోకానికి వెళ్ళింది. అదంతాకూడా నెల్లూరులో భాగంగానే వుందిరంగమ్మమనస్సులో. ఆకథానాయకి బాధపడ్డప్పుడల్లా మూల్గింది. ఒకసారి దొంగలామెని పట్టుకోపోతోవుంటే, "కత్తి లాక్కో, పొడు" అని అరిచింది. ధీరుడు వొచ్చి అద్భుత కార్యాలు చేసినప్పుడల్లా రంగమ్మ తనహృదయాన్నతనికి దత్తంచేసింది. కథానాయకి తనే అనుకుంది. పర్యవసానంలో అతను కథానాయకిని కావిలించుకున్నప్పుడు రంగమ్మవొళ్ళు పులకరించింది. తనని కావిలించుకున్నట్టే సంతోషించింది. అంతా ఐపోయినా యింకా యేదో జరుగుతోంటుందని కూచునివుంది. అందరూ వెడుతున్నా, వీరా

రెడ్డివొచ్చి రమ్మంటే, తనకీ, అతనికీ ఏమీ సంబంధం లేనట్టు చూసింది. తరువాత కొంచెం జ్ఞాపకంరాగా—

"వెళ్ళాలా! అయిపోయిందా!" అంది. తన సుందర స్వప్నాన్ని విచ్ఛిన్నంచేసి, గంధర్వలోకంలో దాన్ని, తనని, కిందికీడ్చి, తన అప్రమేయానందాన్ని ధ్వంసంచేసిన మహాపాతకిలాగు కనపడ్డాడు అతను. పెద్ద టుపాకీలను కాల్చి, మంటలలో దూకి, మోటార్లనుంచి మెగిరి, రైళ్ళాపి, శత్రుసంహారంచేసి లోకోద్ధరణ మొన ర్చిన మహాయోధులందర్నీ వొదిలి, యీపల్లెటూరి మొద్దు రెడ్డివెనక, వీధుల్లో నడవాలా? తనకి కనబడకుండా ఎక్కడనాన్నా తప్పిపోనన్నా పోయినాడుకాదు! కాళ్ళీడ్చుకుంటూ లేచింది.

"ఎక్కడికి?"

"బైటికి."

"తరవాత?"

"నాటకానికి."

"నాటకమా?"

4

రాత్రి వొంటిగంటయింది. నాటకం పాకనించి భర్తా, రంగమ్మా నడిచిపోతున్నారు. ఆరోజు అయి పోయింది. ఇరవై యేళ్ళకు తనకు లభించిన ఒక్కదినమూ అంతమయింది. మళ్ళీ యింకెన్నాళ్ళకో, యీ దీపాలూ, యీ రోడ్లూ, యీ అత్తరువాసనలూ, యీ బాండూ—

యెన్నాళ్ళకో! ఏ అరుగుమీదో యీ చలిలో ముడుచుకు పడుకోటమూ, తెల్లవారగానే లేచి మోటారెక్కి వూరికి పోవడమూ, మళ్ళీ పాలు పితకడమూ, వెన్న తియ్యడమూ, వంటా, పశువులదాణా, రోగిష్టిమామకి సేవా, నిద్రా— యింతే. ఈ వూరును, ఈ అందాన్నీ, ఈ ఎక్సైట్ మెంటును, ఈ నాటకాల్నీ వొదిలి నాటకంలోని కృష్ణుణ్ణి వొదిలి!—ఆ విగ్రహమూ, ఆ ఠీవీ, ఆ చాతుర్యమూ, ప్రణయదృష్టులూ, సంగీతమాధుర్యమూ, అన్నీ జ్ఞాపకం వొచ్చి గుండె బరువెక్కింది. నడవలేక కాళ్ళు తొట్రు పడ్డాయి. చిన్నప్పణ్ణించి రంగమ్మకి కృష్ణుడు యిష్టదైవం; ఆ దేవుడితో యెన్నో ఆటలాడుకుంది. చిన్నప్పుడు ఆయన్ని తనభర్త అనుకుంది, సిగ్గులుపడ్డది, రహస్యంగా పడుకుని మాటలెన్నో మాట్లాడింది. అతనిపైన కల లనేకం కన్నది. భాగోతంలో పద్యాలూ, క్షేత్రయ్యపదాలు నేర్చుకుంది. తనబాధలు భావాలు అన్నీ నివేదించుకుంది. ఈనాటి కతడు సాక్షాత్కరించాడు. ఈ నాటకంలోని వేషధారి లక్ష ణాలు తన ఆశయపు కృష్ణుడి గుణాలూ ఏకమయినాయి. ఆమె మనసులో. తన మనోనాథుడు మానధనచోరు డీ కృష్ణుడే. భర్త రాత్రులు తనదగ్గిర చేరినప్పుడుఅప్పుడప్పుడు కళ్ళుమూసుకుని అతనుకృష్ణడేఅని మోసగించుకొని తృప్తి పడుతుంది. రసికులలో రసికుడు, వీరాధివీరుడు, అతని కళ్ళలోని దయ, సత్యభామయందలి విధేయత, ఉన్నత సౌమ్యప్రణయము, ఆ మాటల నేర్పరితనం, చూపుల

నాజూకు. ఆ దొంగనవ్వులు, ఆ వాత్సల్యం, అతనితో వుండగలిగితే! అందరు స్త్రీలలో తానొకతె, తన్ను నిరాకరిస్తాడా ? కరుణాకరుడు, వాత్సల్యజలధి, ప్రేమనిధి! గోపీలోచన చాతకాంబుదమణి! తన సౌందర్యం యితరుల నాకర్షించిన జ్ఞాపకం స్ఫురించింది. తనని చూడగానే, కృష్ణుడి కళ్ళల్లో మమత కనపడదా ? ఆ చికిరికళ్ళ కొంగ మెడ సత్యభామనే అంత కోర్కెతో చూసి, అంత బతిమాలి, తిట్లు భరించాడే! తన సౌందర్యాన్ని మోహించడా ? ఈ కృష్ణుడు వేషమనేవిషయం తెలుసు. కాని తెలుసుకోడం యిష్టంలేదు. ఆమాయ విడిపోతే, యీ మాధుర్యం, ఈ ప్రమత్తత విచ్చిపోతుంది. కృష్ణుడే, తను చూసింది కృష్ణుడే....నమస్కరించింది. ఎన్నో భావాలు కల్పించుకుంది. తనవంకనే చూసి చదివాడు, తనను గురించే పాడాడు, తనకోసమే ఆ చివరికి వొచ్చి నుంచున్నాడు. తనవైపే ఆ చిరునవ్వు, తన భక్తురాలిని దాసురాలిని ఆ స్త్రీ సమూహంలో గుర్తించాడు.

"శిష్టజనులను బ్రోచె, దుష్టులఖండించె."

అనే పద్యం నోట్లో ఆడింది రంగమ్మకు తనను పిలుస్తున్నాడు: తనకికూడా స్థలముంది, ఆ గోపికా వల్లభుడి హృదయంలో_అదుగో, దూరంగా, సలలితమురళీ నాదమే యది, సందేహమేలా! వెడితే? వెడితేనేం? ఈ లోకంలో తన పల్లెటూరి ప్రజలతో తనకేం సంబంధం ? తన కృష్ణుడిక్కడవుండగా ఆయన పాదపద్మాలలో తన

హృదయాన్ని వొదిలి యెట్లా అపల్లెటూరు పోవడం ? తాత్కాలికంగా ఆమెను మీరాబాయి ఆవహించింది.

రంగమ్మ యోచనలన్నీ ఆరోజున తారుమారైనాయి; ప్రపంచాలే మారిపోయినాయి ఆమెమనోకాశంలో. ఆమె పూజించే పద్ధతులు, వ్యక్తులు, ఒక్కసారి కూలిపోయినారు. ఆమె పురాతనాహంభావం అడుగంటింది. నూతనానంద వాతావరణ ద్వారాలు తెరుచుకున్నాయి. ఇదివరకు తా నెరుగని సుఖాలు, ఆనందాలు, అద్భుతాలు దృష్టిపథాన వికసించాయి. తాను చూచికూడా అనుభవింపలేని, కొంచెంగా తోచి మాయమయ్యే, గూఢ దూర ఆకర్షణలు ఆమెని తొందరచేశాయి. "నీవు మాదానివి. వొదలకు. వెళ్ళకు. యీ కాంతిలోంచి, ఈ ఆనందంలోంచి, యీనూతన వికాసత్వంలోంచి, అంధకారంలోకి, మామూలులోకి, మృత్యువులోకి పడకు, వెళ్ళకు." అంటున్నాయి తన చుట్టునున్న పట్టణ పరిస్థితులు. చిన్నగూట్లో, యింతకాలమూ రెక్కలుముడుచుకునికూచున్న రంగమ్మఆత్మ, ఒక్కసారిగా రెక్కలు విచ్చుకొని విశాలాకాశంలో యెగరచూసింది.

ఆ నవీనావేశమంతా ఈరాత్రి కృష్ణుడిలో మూర్తీభవించింది. ఈ వుత్సాహమూ, రసనా, ఉద్రేకమూ కృష్ణుడి లావణ్యామృతంవల్లనే కలిగాయి. కృష్ణుడే యిన్ని రూపాలతో తనహృదయపద్మంమీద నాట్యంచేస్తున్నాడు. అదుగో పిలుస్తున్నాడు. "సలలిత మురళీనాదమే యది" అదుగో విన వొస్తోంది సమీపంగా! వెళ్ళిపోతే? సందేహ

మేల? వెడితేనేం? ఈ తుచ్ఛలోకంతో, వడ్లదంపులో, పాడితో, తనకేంపని? తనెవరు? ఈభర్తఎవరు? కృష్ణుడు పరమాత్ముడు, సకల భక్త వత్సలుడు, అతనికంటే పర మాప్తు లెవరు? వెళ్ళాలి. ఏమైనాసరే వెళ్ళాలి. ఎక్క-డికి? నాటకమప్పుడు కృష్ణుడు రంగస్థలాన లేని సమయాన ఎవరున్నా లక్ష్యంచెయ్యక అతనియందే మనసు లగ్నం చేసి, అతన్నే వెతుకుతూ సైడ్‌కర్టన్ల వెనక కళ్ళు పెట్టుకుని కూచుంది. ఇందాక లోపల ఏంచేస్తున్నాడు? లోపల ఎంతబావుంటుందో?"అల వైకుంఠపురంబులో నగరిలో ఆ మూల సౌధంబులోపల మందార వనాంతరామృతసరః ప్రాంతేందు కాంతోపలోత్పల పర్యంక రమావినోది" అని చిన్నప్పుడు అర్థంతోసహా చదువుకున్న పద్యం స్ఫురణకు వొచ్చింది. ఆలోపల, పర్యంక రమావినోది, తనే! తన తోనే. లోపల, ఆ తెరలవెనక, గదులు, అద్దాలు,కుర్చీలు, వాటిమధ్య దాసీజనము కొలుస్తోవుండగా, పర్యంకంమీద, కృష్ణుడిపక్క-న వొళ్ళు పులకరించింది.... అవును, అక్క-డికి వెళ్ళిపోవచ్చు. కృష్ణుడి నిలయమే అది. నగరిలో ఆమూల సౌధంబులో! వెళ్ళాలి. అంత అప్రమేయానందముండు సదేహించటం నీచం. ప్రాణాలకి తెగించే సాహసాని కల వాటుపడ్డ పూర్వుల రక్తం ఆమెనాళాల్లో విజృంభించింది.

"కృష్ణుడు నీకోసమే యమునాసికతాతలాల విరహిణీ గీతాలు పాడుతున్నాడు, వెళ్ళు. మళ్ళీ ఆ పాతగోడలమధ్య వంటకట్టెల్లో పాతుకోకు" అంటోంది హృదయం. కాని తలొంచుకుని ముందునడిచే ఆ భర్త నేమిటి చెయ్యాడం?

ఈ సంగతులేవీ అర్థంకావే అతనికి? యేమిటావాయిద్యం? వేణునాదమా?నుంచుంది.వీరారెడ్డి వెనక్కి తిరిగిచూశాడు. పిలిచాడు.ఆమె పలకలేదు. చప్పున అతను పెద్ద కేకేశాడు. దోవనపొయ్యేవాళ్ళందరు ఆగి చూశారు.

"నీ పట్టెడేదీ?"

రంగమ్మ మెల్లిగా కళ్ళు పైకెత్తింది.

"నీ పట్టెడ!"

"పట్టెడ! పట్టెడంటే? పట్టెడేమిటి!"

యెందుకీగోల చెవికింద? స్వప్నాలతో తూగుతున్న కళ్ళతో, ప్రశ్నపూర్వకంగా చూసింది.

"అట్లా చూస్తావేమిటి? నీ పట్టెడ పోయింది."

పోయిందా? యింతేకదా? పోతేనేం? యింత గోలేమిటి? ఈ వుత్సవంలో, ఈ చల్లనిరాత్రి, యీ వేణు గానంలో, యీ రథంముందు, ఈ బాణసంచా వేళ పట్టెడా? ఆ పాడుపట్టెడేమైతేనేం?

"మాట్లాడవేం? పట్టెడేదీ?"

"లేదా!"

వీరారెడ్డి కాశ్చర్యం వేసింది.

"మెల్లిగా లేదా అంటావేం? లేదు."

"పడిపోయిందేమో!"

"ఐదువందలరూపాయల పట్టెడ! యెక్కడ పోయింది?"

"యేమో!"

"యేమో!" వాళ్ళు తెలీటంలా? రా. పోదాం. దౌర్భాగ్యురాలా! పద"

రంగమ్మ వినటంలేదు. వెనక్కి తిరిగి అతనితో వేగంగా నడుస్తోంది, కలలోవలె. యిళ్లూ, బళ్లూ, మనుషులూ, దీపాలు.... సుడిగాలిలోవలె కొట్టుకుపోతున్నాయి ఆ వసంతోత్సవప్రవాహంలో ఆమెచుట్టూ — కాళ్ళు భూమిని తాకక, యేదో తెలియరానిదానికోసం, అనంత, అదృశ్య, అనిర్వచనీయ ఆదర్శ అనుభవంకోసం తనతో పెనుగులాడే హృదయ మొక్కటే వాస్తవంగా తోస్తో వెళ్ళింది. నాటకం పాక పక్కకి వెళ్ళాడు. దీపాలన్నీ ఆరి వుండటంచేత రంగమ్మ గుర్తించలేదు.

"యిక్కడ నుంచో; చూసివొస్తాను."

పట్టెడట! పిచ్చి!

5

"యెవరికోసం?"

మెల్లిగా తిరిగిచూసింది. యెవరో మాట్లాడిస్తున్నారు. నాటకం పాక దగ్గరవుంది తను! ఆలోపలే తన కృష్ణుడున్నది. తనక్కడే నుంచునివుంది. బైటికొస్తే వాకవేళ కృష్ణుడు! తన నీ చీకట్లో చూస్తే! గుండెలు కొట్టుకున్నాయి.

"యెవరికోసం?" అంటున్నారు యెవరో!

నిశ్చయించుకుంది, తన నిశ్చయాన్ని చూసి తనకే భయమేసింది.

"కృష్ణుడికోసం."

"కృష్ణుడు ! యే కృష్ణుడు ?"

యెంతమూర్ఖం ! యే కృష్ణుడుట ! యేకృష్ణుడేమిటి? ఆలోచించింది. అతనిపేరు. కృష్ణుడు కాదేమో ! —

"ఇందాక కృష్ణుడివేషం వెయ్యాలా ?"

వేషం అనడం తనకే అభిమానంగా వుంది.

"నారాయణా ?"

వూరుకుంది !

"యెరుగుదువా ?"

తనెరక్కపోవటమేమిటి ?

"ఇట్లారా"

కాళ్ళు వొణికాయి. నిజంగా దర్శనమౌతుందా ? నిజమే ? యిప్పుడే ?

"ఇక్కడవుండు." అని గుమ్మంలో నుంచోపెట్టి లోపలికి వెళ్ళాడు. చుట్టూ చూసింది రంగమ్మ. చీకటి, తాళ్లు, దుమ్ము, ఇట్లావుందేం ! కృష్ణుడుండేచోటు యిదా? కాదు. ఇక్కడ వుండడు. తప్పుచోటికి వచ్చాననుకుంది. కృష్ణుడువొస్తే ! యెవరంటే ? యేం చెపుతుంది ? పాదాల పైనబడి, కన్నీళ్ళతో తడిపి, తన జన్మ పావనమయిందని చెప్పి, తరవాత—అయన ముఖకమలంవంక చూసి— యింకా యేమిటాకోర్కె ! —తరవాత ఒక్కసారి—

"నీకోసం యెవరో వొచ్చారురా."

"యెవఁర్రా ఆ వెధవ వెంకట్రాముడు కాదుకద! తనకీవలసిన పావలాకోసం చంపుకుతింటున్నాడు!"

"కాదురా యెవరో గోపిక!"

"ప్ో!"

"నిజం. పోయిచూడు"

ఆ మాటలు వినపడ్డాయి. కాని రంగమ్మ చెవులు తెరుచుకుని లేవు.

వొస్తున్నాడు. చప్పున సిగ్గుపడి మొహం తిప్పేసి మూలకి వొదిగి వొణుకుతో చూస్తోంది. పీతాంబరాలు విప్పి, గిరజాలవిగ్గు తీసేసి, రంగుమాత్రం కడుక్కోక, ఎఱ్ర రంగు పెదిమలమధ్య బీడీపెట్టి ప్రత్యక్షమైనాడు, నటరాజ మార్తాండ తేజ బిరుదాంకితుడు. సోంపల్లి నారాయణరావు.

"యెవరు?....యెందుకు....మాట్లాడవేం?"

యేమిటిది? యెవరితను? మెల్లిగా కల విచ్చి పోతోంది. సత్యం బోధపడుతోంది.

పలకరిస్తున్నాడు. మాట్లాడాలి. తీరావొచ్చి ఏం చెయ్యాలి! యేదో వొకటి అనాలి. తనెందుకొచ్చింది?

"మీరెంతో బాగా పాడారు."

ఇంకేమనాలి? తన నెగాదిగా చూస్తున్నాడు.

"యేవూరు? యెవరు నువ్వు?"

మాట్లాడలేదు. తనెందుకొచ్చినట్లిక్కడికి? "అల వైకుంఠపురంబులో—పర్యంక రమావినోది: ఆపన్నప్రస న్నుండు"యిదా? యిదేనా? ఇంకాలోపలికి వెళ్ళిచూస్తే! కాని ఇతనేనా కృష్ణుడు? కౌస్తుభాలంకారుడు, కమనీయ

గాత్రుడు, త్రైలోక్యసుందరుడు, రుక్మిణీలోలుడు, ఇతనా? మనసు ఆమెకలల కెదురు తిరిగింది.

"మిమ్మల్ని చూడాలని" అంది బలవంతంమీద.

"యిట్లారా, కూచో."

వెళ్ళిపోవాలి. యెట్లా? వెళ్ళడమే వీలైతే!

"నే నింక వెడతాను."

"అప్పుడే!"

"కాచుకొనివున్నారు."

"యెవరు?.... యెక్కడ? .... వుండనీ .... యిప్పుడే వెడుదువుగాని."

లోపలి దీపపు వెలుతురు ప్రతిఫలించి—పక్కకు సిగ్గుతో వొంగిన నడుమూ, తనకు కనపడే ఆమె చంప నునుపూ, దానిమీద జీరలాడే జుట్టుభారమూ, అతనికళ్ళ నాకర్షించాయి. "రా" అని దగ్గిరికి వొచ్చాడు. వొస్తున్నాడు. ఎట్లా? యింకా వెనక్కి తగ్గింది. వేళ్ళిపోవాలి. బుజంమీద చేతులేసి లాగుతున్నాడు నవ్వుతో. అబ్బా! అసహ్యం! ఇదేమిటి? ఇదేం కృష్ణుడు? యిట్లా పట్టుకుంటాడేం? యేమిటా కక్కుర్తి?

"వుండండి! వినండి."

"నాకోసం వచ్చావా? రా! వెడుదుగానిలే, తొందరేం?"

"పొరపడుతున్నారు. నన్ను వొదలండి."

ముక్కలు బ్రాందికంపుతో బద్దలవుతున్నాయి. దగ్గిరికి లాగాడు! ఆ చమట! చీదర! అసహ్యం! ఆకోటు

పాడుకంపు! ఇదేమిటి? ఆ నోరు బీడీకంపు! ఆ వెకిలి నవ్వు! ఆ చీదరకళ్ళు. వొదుల్తై లావెక్కి వేళ్ళాడేవొళ్ళు. కఠినంగా పట్టుకుని సార్వభౌముడివలె తనని రెండు నిమిషాల్లో రంజింపజేయగల భర్త, పట్టెడకోసం చీకటిమూలను వెతికే భర్త, జ్ఞాపకం వొచ్చాడు. చప్పున అతనిమీద దయవొచ్చింది. తను కనపడక, యేమయిందో అని, ఆ దయగల కళ్ళు, పట్టెడపోయినా పల్లెత్తుకష్టమైన మాట మాట్లాడని ఔదార్యం, జ్ఞాపకమొచ్చాయి. వీడుచీకట్లోకి లాక్కెడుతున్నాడు.

"రెడ్డిగారూ! రెడ్డిగారూ!"

యెన్నడూలేనిది ఆ పేరెత్తి పిలిచింది.

కాళ్ళచప్పుడు!

"యేంలేదురా, మీరెవరూ రాకండి........"

"యెందుకొచ్చావు! నాకోసమేగా వొచ్చి యీ బెట్టెందుకు? వినపడితే మాత్రం వొచ్చి ఏంచేస్తాడు? నువ్వేగా నాకై వొచ్చింది?"

కాస్త ఆశా ఆరిపోయింది. అవును. ఆయన కేమని చెపుతుంది? విచారం, తిట్టు, వెలీ, వొద్దు! కాని వీడు— అయ్యో! అసహ్యం, పాపం! యెట్లా ఇది వోర్చుకోడం! పెనుగులాడింది. తన్నింది, కాని—

ఎన్నోసార్లు ఆరంగస్తలంమీదనే ద్రౌపది మానసంరక్ష చేసిన కృష్ణుడు, హరిశ్చంద్రుడి సత్యవ్రతం నిలబెట్టిన శ్రీమన్నారాయణుడు, ప్రహ్లాదుణ్ణాదరించిన నరసింహమూర్తి, అందరూ చెవులూ, కళ్ళూ మూసుకున్నారు.

తనని నమ్మి,తన ప్రతిరూప వేషధారిచేతికి చిక్కినరంగమ్మ ఆర్తనాదం ఆయనకు వినపళ్ళేదు. ఏలక్ష్మి మర్మభాషలకు చెవివొగ్గాడో, యే తుంబురుడి గుర్రపుసంగీతంవిని కళ్ళు మూశాడో, యేదేవేంద్రుడి స్వార్థస్తోత్రాలతో వుబ్బిపోతున్నాడో!

"అయ్యో! వొద్దు. నమస్కారం పెడతాను. బుద్ధిలేనిదాన్ని, మూర్ఖురాల్ని, నన్నువదలండి.నమస్కారం పెడతాన్ను. ఇందుకు కాదు నేను వొచ్చింది. అయ్యో! యెవరూ లేరా?"

"దిక్కుమాలిన మొరాలింపన్ ప్రపుణ్యాత్మకుల్" లేనేలేరక్కడ. అక్కడ సైడ్‌కర్టన్ మీాది సరస్వతీ, వాళ్ళప్పుడే పూజించిన పార్వతీదేవి విగ్రహం, రెప్పలనాన్న వాల్చక. ఈ అన్యాయాన్ని నిబ్బరంగా చూస్తో నుంచున్నారు_రంగమ్మ నోచిన నోములు, కొలిచిన దేవతలు యెవరూ అడ్డంరాలేదు.

పల్లెటూరి రంగమ్మ శీలం బస్తీ నాగరికతా లక్ష్మికి బలి అయింది.